

רקע להלכות שבת

נאמר בתורה (שמות כ, י. דברים ה, יד) "לא תעשה כל מלאכה", בפסוק זה צוותה התורה לשבות ממלאכה ביום השבת. ולמדו חז"ל (שבת מט, ב) שהמלאכות האסורות הם אותם המלאכות בהם הקימו את המשכן, ומניינם ל"ט כנוזר במשנה (שבת עג, א). ובעזה"י נבאר בשיעורים הבאים כל מלאכה עם גדריה כלליה והלכותיה.

המלאכה במשכן

בישלו את הסממנים כדי שיהא ניתן להפיק מהם צבע לצביעת עורות האילים (שבת עד ב, ורש"י עג א).

גדרי המלאכה

גדר המלאכה: יצירה חדשה במאכלים ומשקים¹ ע"י חום האש ותולדותיה, כגון על ידי בישול, אפיה, צליה, טיגון וכל כיו"ב (רמב"ם שבת ט א, משנה ברורה שיח א, חזו"ע שבת ד עמי שכא).

מקור החום האסור

מהתורה מקור החום שנאסר לבשל על ידו הוא האש, בין אם מבשל באמצעות האש עצמה וכדוגמת הנחת סיר על גבי אש הכיריים, ובין שמבשל באמצעות תולדת האש, כלומר דבר שהתחמם ע"י האש, כדוגמת סיר שהוסר מעל האש ועדיין רותח, שאסור לבשל בתוכו.

אומנם, כאשר מקור החום אינו מהאש לא נאסר לבשל בחום זה, לכך מותר לבשל ע"י השמש כגון לצלות ביצה או לחמם מים בשמש, וטעם הדבר לפי שאין דרך לבשל כך. אך מכל מקום אסרו חכמים לבשל בתולדת חמה, היינו לבשל ע"י דבר שהתחמם מכח השמש, לדוגמא צליית ביצה על גג רכב רותח מהשמש, או הכנסת מים קרים לתוך מים רותחים שהתחממו מדוד השמש, והטעם שאסרו חכמים הוא כדי שלא יבואו בני האדם לטעות ולהתיר לבשל גם בתולדות האש (שבת לט. ורש"י שם, שו"ע שיח ג ומשני"ב יז).

כיום הרבה מאמצעי הבישול אינם אש ממש אלא מכשירי חשמל, כגון כירה חשמלית, קומקום, מיקרוגל וכיו"ב. ובכל זאת כתבו הפוסקים שכיון שכך דרך הבישול כיום, לכך גם בהם אסור מהתורה לבשל (אג"מ ח"ג נב, שבט הלוי ח קפה), ויש אומרים שאיסור הבישול בהם הוא רק מדברי סופרים כדין תולדות חמה, שעלולים לטעות ולהתיר על ידי זה בישול באש ממש (חזו"ע שבת ד עמי תד, הגרש"ז אויערבך שש"כ א הערה יב).

מקורות והוספות

¹ איסור בישול אינו רק בדברי מאכל, אלא גם בשאר חומרים המשנים את תכונתם ע"י ריכוכם כתוצאה מחום האש, כדוגמת התכת אחד ממיני המתכות, המסת זפת, שעה וכיו"ב (שבת עד ב, משני"ב שיח א).

בישול אסור חימום מותר

נקדים בזאת כלל חשוב ונחוץ להבנת דיני מלאכת מבשל, והוא "בישול אסור, חימום מותר".

כלומר "פעולת בישול" היא יצירה חדשה באוכל הנעשית באמצעות חימום, על ידי שיתקיימו שני תנאים:

[א] בדבר המבשל שלמקור החום יהיה כח לבשל [ב] בדבר המתבשל שלא יהיה דבר מבושל.

ומעתה, אם למקור חום אין כח לבשל, הרי זה חימום המותר. וכן אם המאכל כבר מבושל, שייך בו רק חימום המותר.

התנאי הראשון - מקור חום יכול לבשל

כאמור, הדרך ליצור ע"י החימום יצירה חדשה המוגדרת כבישול, הינה על ידי מקור חום המספיק בכדי לשנות את תכונת המאכל והמשקה. להלן נבאר מה הם מקורות החום שבכוחם לבשל ואסורים ומה הם מקורות החום שאין בכוחם לבשל אלא רק לחמם ומותרים, ומתחלק לכמה סוגים וכדלהלן:

א. **אש עצמה**: אסור להניח כל מאכל או משקה ע"ג האש עצמה בשבת, כגון בתוך סיר המונח על האש אפי' עדיין אינו מבעבע, משום שמבשל בכך את המאכל והמשקה. כמו"כ אסור להניח בסמוך לאש בקרבה כזו שיוכל להגיע ע"י החום לידי בישול [חום שהיד סולדת בו כפי שיתבאר להלן שיעורו]².

ב. **כלי ראשון**: גם כלי ראשון מבשל בשבת ואיסורו מהתורה. כלי ראשון הוא הכלי אשר היה על האש, ואסור להשים בתוכו מאכלים ומשקים גם לאחר שהורידו אותו מהאש והניחו אותו על גבי השלחן, שיש וכל כיו"ב, כל עוד הוא חם ברמה של יד סולדת בו³. (שו"ע שיח ט ומשני"ב לד סג סד, ששי"כ א הערה ז).

ג. **עירו מכלי ראשון**: אסור לערות (לשפוך) מכלי ראשון מאכל או משקה רותח בשיעור חום הנ"ל, על גבי מאכל או משקה שאינו מבושל, לפי שגם עירו 'מבשל', שעירו מכלי ראשון ככלי ראשון. אלא שכח בישולו אינו חזק כנתינה בתוך הכלי ראשון, ומתבטא למעשה בכך שמבשל רק 'כדי קליפה', היינו שיעור קליפה דקה מהמאכל עליו עירו (שו"ע שיח י, ומשני"ב עד).

מקורות והוספות

² וגזרו חז"ל ואסרו אפי' מניחו שם לזמן מועט שאינו יכול להגיע בו להליך של בישול אלא רק לחימום או הפשרה, שמא ישכח וישאירו מונח שם עד שהתבשל (ומכונה בפוסקים "גזירת הפשר" שו"ע שיח יד יז, ומשני"ב סו ושעה"צ צא).

³ שיעור יד סולדת בו: בגמ' ובפוסקים (שבת מ:), שו"ע שיח יד) מבואר ששיעור יד סולדת בו היא דרגת חום שכרס של תינוק נכוית ממנו, ופחות משיעור זה אין בכוחו לבשל. ונחלקו הפוסקים מהי דרגת החום בה נכוית כרס התינוק, יש מפוסקי אשכנז שלמדו ששיעורו החל מ-45 מעלות חום (הגרש"ז אויערבך ששי"כ א הערה ג), ופוסקי ספרד וכך גם חלק מפוסקי אשכנז שמחמירים כבר מ-40 מעלות חום (אול"צ ב ל יב, חוט שני ב כט ז בשם החזו"א).

ד. כלי שני: כלי שני הוא הכלי אליו הועבר התבשיל ישירות מהכלי בו התבשל על גבי האש. ומן הדין גם כאשר התבשיל שבתוכו עדיין חם כשיעור שהיד סולדת, מותר להניח בתוכו דברי מאכל ומשקה שאינם מבושלים לפי שאין בכוחו לבשל, שמאחר שכלי זה לא היה מונח על גבי האש אין דפנותיו חמות בכדי לשמור על חום התבשיל שהועבר לתוכו אלא מצטנן והולך, לכך אין בכוחו 'לבשלי' אלא רק 'לחמם' (שו"ע שיח יב יג, ומשני"ב סה פז).

קלי הבישול

ברם ישנם מאכלים שמחמת דקותם ורכותם קלים מאוד להתבשל, ומתבשלים גם בכלי שני כשחם כשיעור שהיד סולדת בו, ואיסור בישולו בזה מהתורה. וכגון דג מלוח ('הערינג') שאי אפשר לאוכלו בלי שטיפה במים מחמת מליחותו, וכגון ביצה ועלי תה (שו"ע שיח ד, ביה"ל שם ד"ה קוליס וד"ה חוץ, ומשני"ב לו לט, ששי"כ א הערה קסט). אולם מאחר שאין אנחנו בקיאים לדעת מהם 'קלי הבישול' מלבד הדוגמאות שזכרו בפירוש, דעת פוסקי אשכנז להחמיר שלא להניח בכלי שני שחם כשיעור שהיד סולדת בו, כל דבר מאכל ומשקה שאינו מבושל, מחשש שמא הינו מקלי הבישול, חוץ מכמה דברים שזכר בפירוש בתלמוד שאינם קלי הבישול ומותר לתנם בתוך כלי שני לפי שאינם מתבשלים בו, והם: א. מים. ב. שמן. ג. תבלינים⁴ (משני"ב שיח לט מב מה, שעה"צ סח, ששי"כ א הערה קעב קעד).

ומאידך דעת פוסקי ספרד שאין להחמיר אלא באותם המוזכרים בפירוש שהינם בכלל קלי הבישול, אך כל שאר המאכלים והמשקים שאינם מוזכרים בפירוש אף שאין אנו בקיאים בכך, מותר לתנם בכלי שני, שאין כלי שני מבשל, וכגון נתינת עלי נענע, פלחי לימון, דבש, חלב, מיני אבקות מרק, קפה, סוכר וכיו"ב בכלי שני, ואף שנימוחים בכלי שני מיחוויו אינו בישולו, שהרי גם בצונן נמחה (אור לציין ח"ב פ"ל ה, חזו"ע עמי של שלו שעה, שו"ת יחזה דעת ו כב, וכן דעת החזו"א נב יט, אך הבן איש חי פרשת בא ו החמיר כדעת פוסקי אשכנז).

סיכום כלי שני: לדעת בני אשכנז אסור להכניס אליו שום מאכל לא מבושל, חוץ ממים שמן ותבלינים שהם בוודאי לא קלי הבישול. ולדעת בני ספרד, מותר להכניס את כל סוגי המאכלים הלא מבושלים לכלי שני, חוץ מאלו שמוזכר בגמרות ובראשונים שהם קלי הבישול, כגון ביצה ודג הערינג.

ה. כלי שלישי: כלי שלישי הוא הכלי אליו הועבר התבשיל ישירות מכלי שני, ודינו כדלהלן: דברים שאינם מקלי הבישול כגון מים שמן ותבלין הני"ל, לדעת כל הפוסקים מותר לתנם בכלי שלישי. ומאידך דברים שהינם קלי הבישול באופן ברור, היינו אותם המוזכרים בגמ' כגון דג מלוח, לדעת כל הפוסקים אסור לתנם

מקורות והוספות

⁴ תבלין הוא דבר שבא להטעים את התבשיל כגון שום קינמון זנגביל וכיוצא בזה (ששי"כ פרק א הערה קעד). ולעניין התבלינים השחוקים שבזמנינו כתב בששי"כ בשם הגרשו"א שמתברר שהם קלי הבישול והפוסקים לא דיברו אלא בתבלינים שאינם שחוקים, ועיי' מה שתמהו בזה בארחו"ש פ"א הערה צו.

בכלי שלישי כשחם כשיעור שהיד סולדת, לפי שמתבשלים גם בכלי שלישי, ואף בכלי רביעי ויותר אסור כל שחם כשיעור שהיד סולדת (שו"ע שיח ד, ומשני"ב לו לט, ערוה"ש כח, ביה"ל שם ד"ה היא גמר, הגרי"ש אלישיב שבות יצחק בישול כט ז).

אבל דברים המסופקים אם הינם בכלל קלי הבישול, כגון נענע, לימון, דבש וכיו"ב, הסכמת הפוסקים שמוותר לתנם בכלי שלישי, וכן לערות עליהם מכלי שני (משני"ב שיח מה מז, שבט הלוי י סד, ועיין מג"א תמו ט).

סיכום כלי שלישי: מותר להכניס כל מאכל לא מבושל לכלי שלישי, חוץ ממה שהוא בוודאי קלי הבישול.